

Alfred Klaar: berlínské reflexe rodných končin*

Michal Topor

Institut pro studium literatury, o. p. s., Praha – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
Ústav české literatury a komparatistiky
michaltopor@rocketmail.com

RÉSUMÉ

Alfred Klaar: Berlin Reflections on the Homeland Landscape

The aim of the paper is to develop at least a part of a voice which is still difficult to understand in the Czech language environment, the voice of the others, (ex-rivals), the 'expelled', and to anchor it in the work and politics of remembering, registering and writing history of one specific author (we are talking about the continuity of perspective: about fidelity to images, local mythology, its logic). For thirty years, Alfred Klaar (born as Karpeles in 1848 in Prague) co-established Prague discourse in German language from various positions (as a journalist, theatre critic, representative of various societies, ceremony speaker, associate professor of the local German polytechnic etc.). When he moved to Berlin in July 1899, he was almost fifty-one years old. He left his home (both in the narrow sense of the word, as well as the wider sense of 'Austrian home', so important to him), but he always kept the world he had lived in for so long in his mind and preserved many links with it in spite of the geographical distance. He also returned to his homeland on various occasions (funerals and other ceremonies, lectures) and he also remained talked about primarily among the Prague German circles; as a piece of memorabilia he was dusted and remembered in stories, and at the same time rightfully seen and honoured as a foreign envoy and speaker of compatriot cultural and political interests. Klaar spoke about Prague, his 'father town', and the lands near the Prussian border through the history of the German-speaking enclave, while Czechs only occurred sporadically in his retrospect writing. He repeated his thesis about an environment destroyed by 'Slavic egoism' and belligerence, he spoke of the role of the German community in Czech lands as a heroic cultural mission, ungratefully displaced by the dominant policy of Czechisation in the second half of the 19th century, which strived to 'impress upon the city a unilateral Slavic character'. Only with reluctance did he adapt to the factual geopolitical development — he saw the post-war situation of the German minority in Czechoslovakia as a continuation of unfair marginalisation of his fellow countrymen.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEYWORDS

Čechy; Praha; Berlín; Němci; Češi; Židé; dějiny; vzpomínání / Bohemia; Prague; Berlin; Czechs; Germans; Jews; history; remembering.

* Tento text vznikl díky stipendiu Česko-německé komise historiků, udělenému v létě 2014. Za cenné připomínky k textu děkuji Václavu Petrbokovi a Václavu Smyčkoví.

[...] *O armes Prag, nicht nur ein Held der Feder,
Ein gutes Herz, ein Kopf ging dir verloren.
Und den Verlust ersetzt dir nicht ein jeder;
Nicht täglich wird ein solcher Mann geboren.*
[...] (Gustav E. Pazaurek: *Klaars Abschied von Prag*, 1908)¹

Úkolem následujících odstavců je — v jednom příkladu, v představě jedné konkrétní práce a politiky vzpomínání, zaznamenávání, psaní dějin (řeč je o kontinuitě perspektivy: o věrnosti představám, rodné mytologii, její logice)² — fixovat, ba rozvíjet alespoň část hlasu, kterému je v českojazyčném prostředí stále těžké rozumět, hlasu těch druhých, (ex-)rivalů, „odsunutých“. Alfred Klaar (nar. jako Karpeles r. 1848 v Praze) třicet let z různých pozic (coby novinář, divadelní kritik, funkcionář spolků, slavnostní řečník, docent zdejší německé polytechniky atd.) spoluutvářel pražskou německojazyčnou rozpravu.³ Lékař, básník a prozaik Hugo Salus v r. 1912 vzpomněl, kterak Klaarovi, „duchaplnému“ kritikovi, který vládl „německé Praze“ („an Alfred Klaar, den geistreichen und das deutsche Prag beherrschenden Kritiker der *Bohemia*“), poslal začátečnické básně, a dočkal se vstřícné odpovědi sedával potom nejdnou v jeho pracovně a vystavoval své verše jeho soudům a radám (Salus 1912, s. 36; srov. též Salus 1916 a Heydemann 2008a). Paul Leppin se ještě o několik let později upamatoval na Klaara jako „boha otce“, předsedajícího „trýznivým večerním čtením“, „vojenským přehlídkám“ svého druhu, pořádaným spolkem Concordia (Leppin 1924).

PRVNÍ BERLÍNSKÉ MĚSÍCE (*BERLINER NEUESTE NACHRICHTEN*)

V červenci 1899 se Klaar — doprovázeje svou ženu, herečku Paulu Eberty, členku Brahmovy ansámblu — přestěhoval do Berlína, bylo mu takřka jedenapadesát let (do pruské metropole de facto dospěl teprve v srpnu, strávív předtím několik týdnů na Rujáně). Opustil domovské prostředí (v užším i v pro něj tak důležitém širším, „rakouském“ významu), nikdy však neztratil — jak se pokusím ukázat — ze zřetele svět, v němž dlouhá léta žil, zůstáváje s ním i nadále přes geografickou odlehlost mnohočetně svázán. Při různých příležitostech (pohřbech a jiných slavnostech, k přednáškám) se ostatně také do vlasti vracel a i jinak nezmizel z rozpravy především německo-pražské, oprašován v historkách jako memorabilie, současně právem nalézán a ctěn jako za-hraniční vyslanec a mluvčí krajanských kulturně-politických zájmů.⁴

1 „[...] Ubohá Praho, nejen o hrdinu pera, / o dobré srdce a hlavu přišla jsi. / A jen tak někdo tu ztrátu nepřeklene / nerodí se takový muž každý den. [...]“ (přel. M. T., tak i dál).

2 K propletencům mezi vzpomínkou a tradicí viz Halbwachs 2006, k dějepiscectví a vzpomínání jako politickým vehiklům srov. Assmann [2006]/2014, s. 36–37 a d.

3 22. července 1899 informoval deník *Tagesbote aus Mähren und Schlesien*, že Klaar „včera večer opustil Prahu, kde po třicet let bojoval slovem i písmem za německou věc a na polích literárně-uměleckém, jakožto i politickém a národním patřil k prvním mezi vůdčími duchy“ (Dr. Alfred Klaar 1899; srov. též [Ein Abschied 1899]).

4 Již referent týdeníku *Montagsblatt aus Böhmen* ostatně označil Klaarův odchod za „význačnou událost“ v „kronice pražského němectví“, navazuje řádky naděje, že Klaar „bude

Od poloviny srpna 1899 do jara 1901 Klaar řídil kulturní rubriku deníku *Berliner Neueste Nachrichten* (dále *BNN*). Těžko mohl takové angažmá stavět na vehementně a soustavně exponovaném rakušanství,⁵ resp. zdůrazňovaném vztahu k rodnému prostředí, přesto tuto svou konexi do faktury berlínského deníku obtiskl. Zařazoval práce svých krajanů (Josefa Willomitze, Hieronyma Lorma /tj. Heinricha Landesmanna/, Josefa Bayera, Ossipa Schubina /tj. Aloisie Kirschner/, Rudolfa Fürsta či Franze Strunze — viz Prameny), upozorňoval na jejich knihy prostřednictvím referátů.⁶

Spolehlivou příležitostí k tematizaci české (ve smyslu *böhmisch*, tak i dále) krajiny byla souvislost goethovská. Goethem, vypočetl Klaar již koncem srpna 1899, „od dětství prochází všechno naše vroucí úsilí porozumět sobě samým, pochopit tradici svého národa, procítit povstání německé podstaty z antického ideálního světa a z germánského kořene, vypěstovat novou sílu, všechno rozšířit já, jež by k sobě rádo přitáhlo svět“.⁷ V polovině listopadu, v portrétu nedávno zemřelé Ulriky von Lewetzow, někdejšího Goetheova idolu, Klaar připomněl — artikuluje tak vepjatost české končiny⁸ do německé kultovní topografie —, že tato „podivuhodná žena“ trá-

i v dále, na půdě hlavního města německé říše cítit, mluvit a psát jako německý Pražan, šířitel dobré pověsti našeho německého společenství, jež mu tolik vděčí za mnohé a krásné“ (Abschied von Klaar 1899).

- 5 Psal-li o Rakousku, resp. německém rakušanství, pak jako o specifické, „jižní“ sféře „duchovního němectví“, nabádaje k propojování a kooperaci přes hranice dvou monarchií (Klaar 1900e); symbolickou figurou kýženou provázanosti mu byl Grillparzer — v polovině ledna 1900 Klaar referoval o inscenaci Grillparzerovy tragédie *König Ottokars Glück und Ende* v berlínském Königliches Schauspielhaus (Klaar 1900a), tři týdny poté potěšeně reflektoval postupně sílící postavení Grillparzerova díla v dramaturgických plánech německých divadel, speciálně se poté věnoval tragédii *Libussa* (Klaar 1900b). V r. 1903 Klaar uvede objemnou předmluvou první ze šesti svazků Grillparzerových *Sämtliche Werke* (Klaar 1903c). Ke Klaarovu mnohaletému angažmá ve prospěch Grillparzerova díla srov. Heydemann 2008b.
- 6 Před půlí listopadu Klaar drobně glosoval „zajímavý malý román“ pražské rodačky Auguste Hauschner *Lehrgeld. Geschichte einer Ehe* (Klaar 1899b), koncem t. r. Klaar v *BNN* referoval o Willomitzerově knize *Das unheimliche Gebiß und Anderes. Scherzgeschichten*, vydané berlínským Concordia Deutsche Verlags-Anstalt Concordia (Klaar 1899d). Když Willomitzer v úvodu října 1900 zemřel, Klaar odjel do Prahy k jeho pohřbu (viz Josef Willomitzer † 1900), společně s Karlem Emilem Franzosem uspořádali Willomitzerovy *Letzte Geschichten und Gedichte* (1901; srov. Faktor 1901, a též Klaar 1900m). Klaara lze snad hledat také za stručným, nicméně vřelým jubilejním profilem životní dráhy Fritze Mauthnera (*BNN* 19, 1899, 22. 11., s. 1–2; podepsáno ♂). — V září 1900 věnoval Klaar jubilejní portrét Marii Ebner von Eschenbach (nar. 1830, Zdislavice u Kroměříže). Krom jiného autorčino dílo vsadil do okruhu velké epiky „moravsko-německé vlasti [deutsch-mährische Heimat]“, vedle prací Seasfielda-Postla, Hieronyma Lorma či Jakoba Julia Davida (Klaar 1900j). V prosinci t. r. referoval o Salusových knihách *Reigen* a *Susanna im Bade*, vydaných mnichovským Albertem Langenem (Klaar 1900n).
- 7 Goethe také, konstatoval Klaar, silou své přitažlivosti oslovuje i příslušníky jiných národů, tak jako Čecha Jaroslava Vrchlického, který „své nejlepší síly vynaložil na to, aby přeložil oba díly Fausta [srov. Vrchlický 1890]“ (Klaar 1899a, s. 1, 3).
- 8 Zanedlouho byl v Klaarově rubrice otištěn článek Karla Gebherda *Skizzen aus Deutsch-Böhmen*, obraz, nabádající berlínské čtenáře k vřelému zájmu o hraniční, strážnou krajinu (Gebhardt 1900).

vila poslední desetiletí svého života v Třebívlicích u Lovosic v Čechách a není to tak dlouho, kdy měla ještě ve zvyku přijíždět v zimních měsících do Litoměřic či Prahy a účastnit se menších dýchánek; využil pak v dalších odstavcích i vzpomínek, které mu před patnácti lety, nedlouho před smrtí, svěřila básnířka Juliana Glaser, sestra Karla Egona Eberta,⁹ jež „jako děvče“ pobývala spolu se svým otcem v Karlových Varech v téže době jako Goethe a Ulrika (Klaar 1899c).

Prahu, „otcovské město“,¹⁰ Klaar evokoval se zřetelem k dějinám její německojazyčné enklávy, Češi v těchto ohlédnutích figurovali ojedinele. V červnu t. r. vídeňský týdeník *Die Zeit* otiskl Klaarův text *Prag als deutsche Literaturstadt*, rozvíjející více než rok starou debatu založenou textem Petera Roseggera *Die Entdeckung der Provinz* (srov. Rosegger, Jenny, Greinz 1899). Určující momenty dějin pražské německojazyčné literatury Klaar spatřoval v odloučenosti (Abgeschlossenheit) od širšího světa a ustavičných bojích s Čechy, a souvisejím rozvoji solidarity a domovského (heimlich) písemnictví; za podstatný rys (Grundton) této literatury označil hloubavost, a to i v polohách humoristických — připomněl práce Fritze Mauthnera a Ossipa Schubina, v několika řádcích charakterizoval básnické dílo Friedricha Adlera, Franze Herolda, Huga Saluse i (mladších) R. M. Rilka, Emila Faktora a Friedricha Wernera von Oestérena; závěrečný portrét věnoval Josefu Willomitzerovi (Klaar 1900g).

Klaarův výklad minulého světa, jehož byl sám svého času součástí (aktérem, svědkem), nutně odpovídal mnohaletému navrstvení specifické zkušenosti jako směsi efemérních i určujících informací a zážitků a jejich vzpomínkových usazenin. Ty jistě měly váhu ryze osobní, zároveň však podstatně sociální. Pohybovaly se už při svém vzniku povytce v limitech syžetů, kategorií, a tedy i předsudků, jež byly diskurzivně — v okruhu, v němž se Klaar pohyboval — pohotově. Fixovány a zveřejněny se pak, pro futuro, vzpomínkové usazeniny mohly stát body v síti širěji sdíleného (sebe)výkladu, určité obrazivé tradice, a nakonec i látkou kulturněpolitické argumentace, rušící vzdálenost mezi tím, co bylo, a nyníškem. Příkladem¹¹ budiž scéna, již Klaar v únoru 1900 zapustil do pojednání o aktuálních berlínských premiérách Grillparzerových her (*Ottokar Glück und Ende; Libussa*). Vzpomněl pokusu o jejich uvedení „na pražské půdě“ počátkem sedmdesátých let ve „starém německém zemském divadle“, euforie v nabytém hledišti, chráněné „kordonem policistů a vojáků“ před venkovním „nenávisným davem“, zjitřeným bludnou představou, že inscenace otokarovské tragédie „znamená urážku jeho národního cítění“. Nic tehdy, konstatoval, nepomohla slova „nepředpojatých“, upozorňující na umělecký význam Grillparzerovy „básně“, včetně slova „slavného českého [czechischen] literáta, dramatika Emanuela Bozděcha“, chápající „s láskou“ „hrdinskou tvářnost básně“ — hlas lúzy

9 Po Ebertově smrti r. 1882 se Klaar ujal jeho pozůstalosti, kterou dnes chová pražský LA PNP, za tuto informaci děkuji Václavu Petrbockovi.

10 V polovině března Klaar v „pozdravu“ Paulu Heyseovi vzpomněl, kterak před třiceti lety uspořádal v Praze („in meiner Vaterstadt“) na jeho počest slavnostní večer, jehož se Heyse, tehdy sotva čtyřicetiletý, zúčastnil (Klaar 1900d).

11 Ideálním pozadím sond podnikaných v materiálu z Klaarova berlínského období by bezpochyby byla podrobná, chronologicky fundovaná mapa rozvoje Klaarova kulturně-politického pojmosloví v textech publikovaných v desetiletích předchozích; nezbyvá tu než doznat, že takový terénní výzkum dosud uskutečněn nebyl.

(Mob) zvítězil a inscenace hry byla v Praze zakázána, stejně jako zde „dotud“ nebyla provedena tragédie *Libussa* (Klaar 1900c). Zmínka o Bozděchovi je symptomatická: se sympatií je tu do dějin vpuštěn muž, o němž Klaar již v únoru 1889 (několik dní po jeho zmizení) konstatoval: „Své češství, na němž věrně lpěl, nikdy neproměnil v nenávisť vůči německví. Hledal a nalézal živoucí vazby k německé literatuře a mezi jeho mnohými fejetonistickými pracemi nechybí cenná, citlivá a láskyplná studie o Grillparzerovi, zabývající se českými [böhmischen] látkami rakouského klasika“ — nezapomínaje poté několikrát naznačit, že v německojazyčných kruzích se Bozděch patrně těší větší přízni a úctě než mezi svými českými krajany (Klaar 1889).

Tezi o liberálním prostředí destruovaném „slovanským egoismem“ a bojechtivostí Klaar artikuloval také v jedné z kapitol chystaného svazku *Deutsche Arbeit in Böhmen*, již mu v létě t. r. otiskl Karl Emil Franzos ve svém listě *Deutsche Dichtung* (šlo o výklad dějin českého německojazyčného písemnictví v l. 1780–1850). Nad Ebertovým eposem *Wlasta* Klaar uvažoval o zdání paradoxnosti někdejšího snoubení německého slova s okruhem slovanských pověstí, vysvětloval tento jev „teritoriálním nadšením“ a vůbec naivitou a dobromyslností, jež tomu času (letům dvacátým) panovaly, konstatuje: „Jazyk, vzdělání a kultura byly v těch dnech v Praze německé, nikdo neměl ještě tušení o zdejším nadcházejícím štvavém nepřátelství vůči německé kultuře“ (Klaar 1900i, s. 247; knižně poté Klaar 1900k).

Roli německého společenství v dějinách českých zemí bylo nasnadě traktovat jako heroickou. Meditaci o čase, zastaveních v něm, spění ke smrti i nesmrtelnosti (otištěnou v *BNN* v červnu 1900) Klaar zakončil vizí velkolepého, vznešeného a mocného národa, bez ustání [endlos] na půdě zděděné po otcích a v duchu goethovských vazeb bránícího a rozvíjejícího „ty nejvyšší duchovní tradice“ (Klaar 1900f; k „mýtu“ německé civilizační, kulturní superiority a jeho cirkulaci srov. kupř. Eikenberg 2010), v jiném textu psal — v ohlédnutí k počátku sedmdesátých let — o pražském německví jako o „úspěšné kulturní misi“, překrývané však již tehdy politickým vzmachem českého hnutí, živeným „temnou [protiněmeckou] nenávisť“ (Klaar 1900h).¹²

V září 1900 Hermann Bachmann, rodák ze západočeského města Loket (Elbogen, nar. 1856) a nastupující šéfredaktor berlínského deníku *Vossische Zeitung* (srov. Osborn 1927, s. 226) zformuloval předmluvu ke svazku *Deutsche Arbeit in Böhmen. Kulturbilder* (Concordia Deutsche Verlag-Anstalt, Berlin). Klaar pro něj krom již zmíněné stati

12 Rudolf Fürst několik dní nato v *Neuer Berliner Nachrichten* fólií kontrastní vůči setrvalé vysoké úrovni pražské německojazyčné divadelní scény učinil obraz z podzimu 1897, kdy „okna pražských německých domů řinčela pod českými kameny [unter den tschechischen Steinen] a německé domovní dveře praskaly pod tíhou pěstí českých plenitelů [tschechischer Plünderer]“; vděčně vzpomněl solidarity, již tehdy svým bratřím („Stammesbrüdern“) projevili soukmenovci z jiných německých oblastí (Fürst 1900c). Scenérii konce r. 1897 evokuje v listopadu 1908 v *Bohemii* také Emil Faktor. Vzpomínaje Klaarových památných proslavů — při pohřbu Ebertově a Klutschakově či při odhalení desky upomínající na Alfreda Meißnera (na Ovocném trhu), konstatoval „To bylo poslední německá řeč na otevřeném pražském prostranství. Kolem tribuny stáli Němci i Češi. A když řečník citoval Goethova slova: ‚A hlasu básnictví kdo neslyší, je povždy jenom barbar, buď kdo buď [(1791)/1931, s. 496]‘, tleskal český vůdce Rieger souhlasně. V roce 1885. Sotva patnáct let nato byl hlas básnictví nahrazen házením kamení“ (Faktor 1908).

zformulal i závěrečnou bilanci *Das deutsche Prag*, artikulujiící ambivalentnost vztahu pražského Němce k „vlasti“: směs bolesti a pýchy, distance (*Entsagung*) a zadosti- učinění. Svůj text vystavěl jako polemiku s nespravedlivou traktací dějin pražského prostoru, postupující desetiletími „za bojového řevu“ terorizující, „bezohledné če- chizace“ (*Tschechisierung*), usilující „vtisknout městu jednostranně slovanský cha- rakter“ — vzdor tomu, že ještě kolem r. 1860 byla Praha — co se sfér vzdělání, vědy, umění týče — německojazyčná: „Co usilovalo o vyšší kulturu, osvojilo si němčinu“, byl Klaar přesvědčen, a české pozice a instituce etablované v několika posledních desetiletích interpretoval jako výsledek parazitování na výtvorech vzešlých z němec- kojazyčného prostředí. Zdůraznil význam německé univerzity a dalších vzdělanec- kých a vzdělávacích institucí, divadel, spolků a Kasina jako center německojazyčného veřejného života, míst nepodajnosti, neutuchajícího zápasu (*Kampf*) (Klaar 1900l).

VE SLUŽBÁCH VOSSISCHE ZEITUNG A NĚMECKO-ČESKÉHO DOMOVSKÉHO PRÁVA

V druhé polovině března 1901 byl Klaar naposledy v *BNN* uveden jako vedoucí rubriky „fejetonu“, vystřídal jej Rudolf Herzog. Patrně již v této době byl přitom domluven na novém angažmá v redakci deníku, vycházejícího tehdy pod titulem *Königlich privile- girte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen* a podtitulem *Vossische Zeitung*. Poprvé zde publikoval 8. května: inspirován brožurou redaktora *Leitmeritzer Zeitung* Julia Gierschicka *Führer durch den Leitmeritzer Gau* (vyšla společným nadáním Karla Pickerta a Heinricha Blömera v Litoměřicích, resp. v Lipsku) dle svých dojmů vylíčil „překrásný kousek země v Českém středohoří“ (Klaar 1901b). Podobně jako *BNN* byly i *Vossische Zeitung* (dále *VZ*) principiálně obráceny především do berlínského světa.¹³ Přesto i zde Klaar nalézal příležitosti k rodným odbočkám, tiskl texty německých krajanů.¹⁴ Referoval o premiérové inscenaci Adlerovy veselohry *Zwei Eisen in Feuer* v berlínském *Königliches Schauspielhaus* (Klaar 1901b), počátkem června v nedělní příloze *VZ* v jubilejním portrétu načrtl dráhu Karla Egona Eberta, a to jako dráhu „tra- gickou“, poznamenanou vzepjatou nacionalizací domovského prostředí, a tak i ztrá- tou jednoznačné, zcelující vazby k němu. I v tomto textu neopomněl Klaar, v širším záběru sahajícím až do 18. století, specificky polarizovat dějiny českých zemí: „nebyla to tehdy šťastná půda pro nadějně, se zřetelem k budoucnosti působící umění domo- viny [*Heimatkunst*]“, konstatoval. „Sídlili tu příslušníci dvou národů, velkého ně- meckého kulturního národa, který do země přinesl mravy a právo, průmysl a umění, jedním slovem celou civilizaci, a českého kmene [*des tschechischen Stammes*], který

13 Nelze dost zdůraznit fakt, že šéfredaktorem *VZ* byl po většinu let zdejšího Klaarova re- dakčního angažmá jeho přítel a krajan, již zmíněný Hermann Bachmann. Absence dů- kladné a přitom obecnější představy o tom, jak pod jeho dohledem byly ve *VZ* artikulová- ny české, resp. rakouské záležitosti, je druhým (srov. pozn. 11) politováníhodným limitem mého výkladu.

14 Pokračoval také ve spolupráci s Rudolfem Fürstem, který kupř. koncem r. 1902 ve *VZ* po- jednal Stroblův román *Vaclavbude* (Fürst 1902), stránky *VZ* zpřístupnil rovněž pražskému filologovi Eugenu Holznerovi (1903, 1904).

se touto kořenou stravou pomalu omlazoval“. Určující dualitu německé „kulturní síly“ a nevzdělanosti „širokých slovanských kruhů“ doplnil Klaar i tentokrát tezemi o parazitující povaze českého rozvoje a romantické naivitě někdejších německých umělců a vzdělavců, kteří v sympatii, ba okouzlení fragmenty slovanské mytologie, včetně falzifikátu v podobě Hankových RKZ, přehlédli vzrůst českých („tschechische“) kulturně-politických ambicí, mazaně realizovaných, včetně veřejného prosazování „uměle zkonstruovaného pojmu“ „českého národa“ [„böhmischen Nation“], šikovně zahrnujícího, a tak zastírajícího existenci „zemských Němců“ [„Deutschen des Landes“]: oblíbeným trikem „slovanských politiků“ podle Klaara bylo snadné zaměňování slova „Böhmisch“ slovem „Tschechisch“ (Klaar 1901d).

I v průběhu dalších měsíců a let Klaar reflexi kulturních (literárních, divadelních, výtvarných, vědních) událostí berlínského či širšího pole německojazyčných duchovních projevů (pro představu viz Heuer 2006) tu a tam bodově prokládal integrující pozorností soustředěnou k minulým i novým zjevům českého němectví. V polovině června 1902 upozornil na památník, který byl Stifterovi vystaven v Linzi, a na „kriticko-historické vydání“, jímž je — pod záštitou Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen a za vedení Augusta Sauera — dílo „šumavského básníka“ [„Böhmerwalddichter“] uctěno v jeho „německočeské domovině“ [in der deutschböhmischen Heimat]. Blíže se zabýval novým, 14. svazkem řady, věnovaným Stifterovi jako malíři a výtvarnému kritikovi, který připravil „Dr. Albert Horcicka — tak jako mnozí jeho krajané dobrý Němec [ein guter Deutscher], vzdor svému slovansky znějícímu jménu“ (Klaar 1902a).¹⁵

Krajanskými reminiscencemi a komentáři se Klaar připomínal též v novinách a časopisech rakouských, ať vídeňských (*Neues Wiener Tagblatt*, později též *Neue Freie Presse*), pražských (*Bohemia*, *Deutsche Arbeit*, *Montagsblatt aus Böhmen*) či brněnských (*Tagesbote aus Mähren und Schlesien*); do Prahy zajížděl.¹⁶ V létě r. 1905 publikoval v revui *Österreichische Rundschau* stať *Vergessenes und Verschollenes. Erinnerungen aus dem österreichischen Literaturleben*, nabádající k důkladnějšímu studiu dějin rakouské (míněno německojazyčné) literatury, včetně všednodenních vrstev jejího „života“ [des Alltagslebens]“ (Klaar 1905). Koncem května 1906 věnoval pozornost románu Auguste Hauschner *Zwischen den Zeit* (Klaar 1906a), v listopadu t. r. s výhledem k pražským oslavám jubilea sta let od založení pražské (německé) polytechniky, na níž sám v letech 1885–1899 přednášel o dějinách německé literatury, publikoval ve *Vossische*

15 V únoru 1903 Klaar referoval o jiné edici připravené také pro řadu *Bibliothek deutschen Schriftsteller aus Böhmen* — prvním svazku *Ausgewählte Werke des Grafen Kaspar von Sternberg*, zahrnujícím korespondenci mezi hrabětem Kasparem von Sternberg a Goethem (ed. August Sauer. Calve, Praha 1902) — Klaar 1903b.

16 Srov. např. obšírný referát o Klaarově pražské přednášce (Das geistige Berlin. *Bohemia*, 24. 11. 1903, Beilage, s. 1–2, nepodepsáno), několik měsíců poté ji otiskl pražský měsíčník *Deutsche Arbeit* (Klaar 1904). V květnu 1905 se Klaar přednáškou účastnil pražských schillerovských slavností (R. R. 1905), v únoru 1908 přijel na pohřeb bratra Ludwiga (Sterbefälle. *Bohemia*, 1908, 10. 2., s. 3, nepodepsáno), 13. prosince t. r. v Praze, v pořadatelské společnosti spolku Concordia, v zrcadlovém sále Německého domu, přednášel o Urielu Acostovi (Aus dem Vortrassaale. „Concordia“-Vorträge. *Bohemia*, 1908, 8. 11., s. 7; Alfred Klaar über Ariel Acosta. Zweiter Concordia-Vortrag. *Bohemia*, 1908, 15. 12., s. 7).

Zeitung článek *Prager Hochschuljubileum*. Prahu zde představil jako „podivuhodnou půdu, starobylé, v mohutném kulturním a vzdělanostním jádru dosud stále německé město: vzdor desetiletím snah „všemi prostředky násilí, rabulistiky a politických intrik slovanské strany“ učinit „domovské právo [das Heimatrecht]“ zdejších Němců „sporným“ německé vzdělánecké instituce, univerzitu počínaje, neumdleny, nezlomeny trvají ve své činnosti. Klaar byl přesvědčen, že Češi dělají vše proto, aby „v očích světa“ umenšili význam projevu i kontinuity německého života v Praze, jež „jak jen mohou“, „zapuzují“ (Klaar 1906b).

Jako by bylo nemožné ohlédnout se do rodného světa bez pachuti sváru. V retrospektivě („malé dětské vzpomínce“) vetkané v červenci 1907 do úvahy o významu prostředí, v němž se lidé vzdělávají (vyšlo v berlínském týdeníku *Die Gegenwart*), Klaar přece jen z polarizujícího rámce vystoupil. Vzpomněl, jak v tercii (tj. kolem r. 1860) zápasil s tvaroslovím řeckých sloves a jednoho letního rána se tuto svízel pokusil překonat soustředěným učením v jednom z „veřejných parků“ svého „otcovského města“ — ve „Stromovce [Baumgarten]“, jež zanedlouho [1866] měla být „železnicí rozdělena na dvě části, velkou, bohatou, a menší, liduprázdnou a dokonale tichou“ (Klaar 1907, s. 6).

V druhé polovině února 1908 Klaar ve *Vossische Zeitung* jubilejním portrétem připomněl osobnost Josefa Poppera-Lynkea, konstatuje, že se tento narodil „jako syn německých rodičů v českém [tschechischen] městečku Kolín“ (Klaar 1908a, srov. též Klaar 1908c); koncem června t. r. věnoval pozornost románu Auguste Hauschner *Die Familie Lowositz*, jehož dějiště, Prahu šedesátých a sedmdesátých let, označil za „české [böhmische] hlavní město“, rozechvívané „národními zápasy“. Autorku — svou krajanku — vyzdvihl jako mistryni v evokaci prostředí, stanuvší „tentokrát před zvlášť obtížným úkolem; sahá do středu národní motanice otcovského města, do neobyčejně rozpolčeného společenství, jehož povaha, jehož kulturní rozmanitost, jehož půvab a bezútěšnost se vyvinuly z plnosti křížících se historických a politických proudů“ (Klaar 1907b, s. 5).

V srpnu 1908 Klaar v berlínském čtrnáctideníku *Neue Revue*, redigovaném pražským rodákem Josefem Adolfem Bondym, uveřejnil ohlédnutí za vídeňským dramatikem Ludwigem Anzengruberem. Vzpomněl jeho pražské návštěvy v r. 1882 (na pozvání spolku Concordia, „v jehož čele“ tehdy on, Klaar, stál), mj. i večera v „prostých“ spolkových místnostech, jež „se nacházely — bezpochyby stejně jako dnes — ve druhém poschodí Německého domu“. Básník byl uveden do kruhu, který se „každověčně scházel“ ve zdejším „klubu“, obklopilo jej „asi osm či devět“ společníků: „co si pamatuji, [herec Ludwig] Martinelli, známý poeta Friedrich Adler, Heinrich Teweles, toho času šéfredaktor *Prager Tagblatt*, a také trojice, jež už není mezi živými, Joseph Willomitzer, šéfredaktor [deníku] *Bohemia*, který brzy nato coby humorista dosáhl německé proslulosti, profesor Knoll, šlechtný badatel, jakož i nás politický vůdce, podněcující účastník duchovního života, a můj bratr Ludwig, v jehož vřelé, vtipné povaze náš host nalezl obzvláštní zalíbení“ (Klaar 1908d, s. 1388–1389).

Počátkem listopadu t. r. byl Klaar předmětem jubilejních skic; bylo mu šedesát let.¹⁷ Nakladatelství J. G. Cotta vydalo almanach nadepsaný *Freundesgrüße an Alfred*

¹⁷ V *Neues Wiener Tagblatt* připomněl Klaarovo jubileum Josef Bayer, který jej znal od chlapeckých let; zobrazil při té příležitosti Prahu první poloviny 19. století nostalgicky jako

Klaar; protičeskou linku Klaarovy dráhy tu vyhoceněji exponoval především H. Bachmann. Podivil se tomu, že právě „v atmosféře tohoto démonického města, otrávené divokými vášněmi fanatického národnostního boje“, v podmínkách „den co den nanovo“ vzdouvaného „zápasu o existenci“ zdejšího němectví“, vyrostla osobnost tak harmonická jako Klaar: málokdo prý Čechy nenáviděl tak trpce“ a přitom s ironickým nadhledem („s veselým úsměvem na rtech“), přesvědčením o nevyhnutelném „vítězství německé věci“ (Bachmann 1908).

Klaar již nebyl bezprostředním aktérem nejnovějších dějství domovských svárů. Ve prospěch „německé věci“, jejího setrvání na horizontu vědomí zasahoval i v dalších měsících a letech zejména jako dějepisec (srov. např. přehledovou stať *Die deutschböhmsche Literatur in den letzten 60 Jahren*, otištěnou v prosinci 1908 v *Deutsche Arbeit*, Klaar 1908e), resp. pamětník¹⁸ — doslova ztělesňoval¹⁹ kontinuitu, na jejíž uspořádané představě se podílel. Politicky se přitom obracel především k pruským uším, pro něž svět své domoviny rozeznával jako přeshraničně spřízněný. Když v září 1909 zajel do Ústí nad Labem, byl fascinován zdejším divadlem jako „novým pyšným domovem německého umění“, „monumentálním“ příkladem neutuchajícího „rozvoje“, „národní hybnosti“, „cílevědomé energie“, „statečného úsilí“ „krajanů“. Historicko-topologickou skicu dovedl k nadšenému, zjihlé, symbiotickému obrazu přeshraničního společenství „nejvyšší kultury“ (zahrnuje v to věrnost „říši a trůnu“) a „kvetoucího Polabí“. Vyhlížeje poté od paty „Stoličné hory u Děčína“ vybavil si „stará slova“, čtyřverší o „kvetoucím svazku“, „dvojjediné [zweifach] německé zemi“ a – „žádných hranicích“ (Klaar 1909b, s. 4; znovu jej jako magický refrén použije v říjnu 1916 v recenzi knihy *Das böhmische Volk*, Klaar 1916c).

Psal-li Klaar dějiny německé literatury v Čechách, potom komplementárně k ideji „kroniky německo-rakouského literárního vývoje“ (sousloví z jeho stati o Ludwigu Augustu Franklovi, opírající se vydatně o text právě vydaných Franklových vzpomínek /Frankl 1910/ — Klaar 1910a), se zřetelem k širokému rámci literárního, kulturního němectví, přesahujícímu rakouské meze; i proto koncem r. 1910 v nedělní příloze VZ upozornil na první svazek Sauerovy edice *Grillparzers Werke* (Klaar 1910c). Nelze přehlédnout, že tento Klaarův „německý“ rámec byl naprosto otevřen dílu autorů původu židovského. V polovině srpna 1911 Klaar ve VZ se sympatií portrétoval Seligmána Hellera, „básníka *Ahasvera*“, jehož počátkem sedmdesátých let vystřídal

svět, v němž se ještě zdejší němečtí intelektuálové a umělci nemuseli zabývat česko-německými tenzemi, tj. politikou (Bayer 1908).

- 18 Velkou část vzpomínkových textů neadresoval čtenářstvu berlínskému — např. mu nevyprávěl o svých školních letech (Klaar 1909a), o rodném pražském milieu vídeňského esteta Josefa Bayera, jehož smrtí, psal, jako by se z něj odlomil „kousek mládí“ (vyšlo v *Neue Freie Presse*, Klaar 1910b). Koncem t. r. v pražské *Bohemii* vzpomněl svých počátků v redakci tohoto deníku, mj. i tehdejší spolupráce s Franzem Klutschakem (Klaar 1910e).
- 19 Na rozdíl od Fritze Mauthnera, který z Prahy do Berlína odešel již v sedmdesátých letech (a o jehož vazbách k českému prostředí v následných letech je toho dosud známo hanebně málo). V listopadu 1909 Klaar věnoval pozornost třem svazkům Mauthnerovým *Beiträge zu einer Kritik der Sprache* (1. sv.: *Sprache und Psychologie*; 2. sv.: *Zur Sprachwissenschaft*; 3. sv.: *Zur Grammatik und Logik*. J. G. Cotta, Stuttgart — Berlin, 1. sv. vyšel po přepracování podruhé). Filozofický komentář Klaar proložil poznámkami biografickými, připomněl Mauthnerova pražská léta a odchod do Berlína (Klaar 1909c).

v redakci deníku *Bohemia* (Klaar 1911). V listopadu 1912 pak ve vídeňském deníku *Neue Freie Presse*, v pojednání o fenoménu pražského Německého domu (Kasína) jednak oživil interpretační konstelaci německé kulturní superiority a neblaze odvinutých pražských dějin („Za mého raného dětství, v padesátých letech, byla Praha, v jejímž parlamentu už dávno nesedí žádný Němec a jejíž historické uliční názvy jsou zahlazeny českými překlady nebo novými jmény, německým městem. [...] Německé byly úřady, hospodářský život a společnost, německé bez národního patosu, ašak s hrdou samozřejmostí. Také vzdělaní Češi [gebildeten Czechen] nemluvili jinou řečí [...] Nikomu nepřišlo na mysl hájení domovského práva, nikoho nenapadlo, že by se na měl na zděděné půdě dovolávat toho, že Němci byli do teprve vznikajícího, napůl barbarského města povoláni před více než půlstoletím, aby mu dali kulturu a naučili uměním řemesel“), jednak — spojitě — zdůraznil židovský podíl v dějinách Prahy: „Jiný, ještě starší element obyvatelstva, o jehož osídlení v šerém dávnověku hovoří kameny, mnohatisícíhlavé pražské židovské společenství, odjakživa hluboce zasahující duchovní život města, ve svých nejlepších silách absorbovalo německou vzdělanost“ (Klaar 1912b).²⁰

Koncem roku 1913 Klaar přispěl — spolu s F. Mauthnerem, H. Salusem a K. H. Stroblem — k debatě o ne/možnosti česko-německého vyrovnání v rámci rakousko-uherského mocnářství, iniciované redakcí *Neue Freie Presse*. „Čtvrt století“, psal, „spoluprožíval národnostní zápas ve své české [böhmischer] domovině“, další léta jej sledoval z dálky s nejméně účastí, naplňován nadějami i obavami“. Jen jednou v tom celém čase se prý „zdál mír stát přede dveřmi“, a sice „na zlomu osmdesátých a devadesátých let“, v jednáních vedených Franzem Schmejkalem a Františkem Ladislavem Riegrem. Jejich krach Klaar přičetl Riegrově neobratnosti v poměru k mladočechům (Jungczechen), kteří vyloučení z jednání o „vyrovnání“ vyhotili jeho konfrontační momenty a silou své politické moci jej nakonec destruovali. Základní a dotud platnou překážku však distribuoval — řekl by se: překvapivě smířlivě — mezi oba národně-politické tábory: neviděl ji ve formulaci vhodného, široce přijatelného uspořádání, nýbrž v absenci takových osobností, jež by byly s to rozumně odolávat partikulárním partajním, politickým zájmům. Uznání a zaručení práv „obou národů v zemi“ prohlásil „přáním, jež nosí pro svou vlast v srdci“ (Für den Völkerfrieden... 1913).²¹

V únoru 1914 se nicméně Klaar v *Neue Freie Presse* vrátil k obvyklejší notě. Rozhořčeně komentoval aktuální směr uvažovaných legislativních úprav v užívání „zemských jazyků“, jež považoval — alespoň co se Prahy týče — za cestu k naprosté marginalizaci těch, jejichž práce založila zdejší rozkvet a kteří dosud opatrují a rozhojňují „nejdůležitější kulturní statky“: nebudou odtud nejen „čímsi jako občany druhého řádu, nýbrž i nelibě trpěnými cizinci, nevítanými kolonisty“. Šlo podle něj o vyvrcholení půlstaleté snahy Čechů („Czechen“) „vyhladit [verwischen] z obrazu Prahy každý rys německých dějin, každý znak německého domovského práva, každý sym-

20 Viz též několik textů z pozůstalosti Hieronyma Lorma, jež Klaar v prosinci 1912 ve VZ uveřejnil, také díky ochotě Lormovy dcery Marie Landesmann (Klaar 1912b).

21 Srov.: „Článek Klaarův končí nadšeně pasáží o vzájemné vážnosti k národním právům, o smírném kulturním závodění nejlepších sil obou národů a přáním, aby mohl ještě v životě pozdraviti vánoce národního smíru ve své domovině“ (parafráze v *Národních listech* — Básnická anketa... 1913).

bol německé činnosti“. Různými prostředky, jednou za přispění „děsivé chátrý [Pöbelschrecken]“, jindy účinnými tahy na úrovni politických, vládních reprezentací, Češi kousek po kousku Němcům ukrajovali půdu pod nohama: „Historie tohoto útlaku [Vergewaltigung] je“ — uzavřel Klaar nabádavě — „zarmující, avšak také poučná a varovná; ukazuje, kam dospěje rozhodná, brutální panovačnost“, nekorigovaná nadřazenými „mocnostmi“ (Klaar 1914a).

Když v létě 1914 jeho domovské říše společně vstoupily do války, vzpomněl Klaar ve VZ počátku prusko-francouzského konfliktu v r. 1870 jako doby, kdy byl stejně jako nyní — ačkoli žil daleko od „říšskoněmecké půdy [von reichsdeutschen Boden]“, ve společenství ještě poznamenaném „zraněními“ z bitvy z Hradce Králové a ve městě se slovanskou a profrancouzskou většinou — sounáležitě přesvědčen o tom, že němečtí muži právě vyrazili k obraně hodnot proti „divoké nekultuře [wilde Unkultur]“ (Klaar 1914b).

Sám již do velké války narukovat nemusel, dál se podílel na redakci VZ. V říjnu 1916²² zde komentoval knihu *Das böhmische Volk*, v níž mj. Václav Novotný pojednal Jana Husa, Zdeněk Václav Tobolka Františka Palackého, Jan Jakubec pro ni napsal kap. *Die literarische Wiedergeburt des böhmischen Volkes*, F. V. Krejčí představil „dva moderní české [böhmische] básníky“ — Jana Nerudu a Jaroslava Vrchlického, Antonín Matejček „české umění [böhmische Kunst]“ (Tobolka /red./ 1916). „[D]er Nichtböhmé“, resp. „říšský Němec [der Reichsdeutsche]“, k němuž se kniha „jeho řečí [durch seine Sprache]“ obrací, by mohl — varoval Klaar — mylně očekávat, že půjde o výklad zohledňující v pojmech „böhmisch“ a „Böhmen“ jedinečnou, nejednou vyhrocenou dvojitosť, dvojznačnost („Doppelbestand“, „Zweideutigkeit“), kniha je však jen dalším dokladem „české [tschechische]“ vytěsňující, resp. zahalující pojmoslovné praxe: „čeští Němci [Deutschböhmern]“ jako by neexistovali (Klaar 1916c).²³

V únoru 1917 přál ve VZ k šedesátinám Friedrichu Adlerovi (Klaar 1917a), téhož roku přispěl do sborníku *Das jüdische Prag*, uspořádaného pražskými sionisty. Zřetelně se tu přihlásil k ideji asimilace: „Vidím blaho lidí narozených jako židé v tom, že své síly rozvíjejí co možná bez překážek v nerozborném společenství s národem, k němuž náležejí svým rodištěm, mateřskou řečí, výchovou“, tj. celým „kulturním světem“. To mu však nebrání, pokračoval, ocenit význam židovské komunity, jejich „sil“ a „talentů“, v dějinách města, resp. obecněji „v německém duchovním životě“: „Vidím, jak řečeno, trvalé působení a do budoucnosti jdoucí význam tohoto kulturního elementu v jeho splynutí s duchovním rozvojem národa, do něhož byl vsazen, tj. v daném případě [národa] německého, a stojím v tom na stanovisku, jež druhdy zaujal Ludwig Börne“ (Klaar 1917b).

Tak jako jinde i ve VZ se v této době — v souvislostech destabilizujícího potenciálu válečného konfliktu — objevila řada geopolitických úvah. Emil Ludwig kupř. zkoumal aktuální národnostně-politickou konstelaci v Rakousku vzhledem k situaci jeho

22 V červnu t. r. Klaar ve VZ recenzoval román Auguste Hauschner *Der Tod des Löwen*, v polovině srpna Mauthnerovu novelu *Der steinerne Riese* (Klaar 1916a, 1916b).

23 Klaarův polemický komentář souhlasně citovala redakce pražského deníku *Deutsche Zeitung Bohemia* (1916, 16. 10., s. 3, nepodepsáno); článek byl také přetištěn v *Nordböhmischer Tagblatt* (18. 10. 1916).

německých partií, Friedrich Naumann uvažoval o mocenských parametrech stře-doevropského prostoru. Koncem roku 1917 zde Ludwig publikoval stať *Die Tschechen und die Friede*, Naumann navázal dalšími odhady stře-doevropských výhledů (Ludwig 1917a, Naumann 1917, Ludwig 1917b, Naumann 1918a, b). V kontextu této rozpravy Klaar jistě napjatě sledoval i zprávy o dění v Čechách. Když v létě 1918 vyšel knižně Mauthnerův text *Prager Jugendjahre*, prezentovaný jako expozé k zamýšlené autobio-grafii, nevyužil nicméně Klaar této příležitosti nějak vehementně k novému roze-hrání protičeského narativu,²⁴ stopuje jiné, spíše apolitické linky a akcenty Mauth-nerova vzpomínání, ostatně v celku knihy převažující (oproti ojediněle časovému: „Natolik jsem českým Němcem [Deutsch-Böhme], abych myšlenku, že Praha je dnes již slovanským městem, v němž Němci žijí jako nenávidění cizinci, že celé Čechy v do-hledné době propadnou panování Čechů, přijal leda v hněvu“, Mauthner 1918, s. 126; kap. *Nationale Kämpfe*).²⁵

V recenzi otištěné ve VZ²⁶ Klaar zprvu parafrázoval Mauthnerovo líčení, brzy však — nad pasáží o školních letech — odbočil, nasazuje svou zkušenost (s Mauth-nerem se kdysi v piaristickém gymnáziu v Panské ulici potkával), a i dál se potěšeně probíral světem, který si také pamatoval. Vybavili se mu „podivínský, ostrohranný“ Seligmann Heller, který „bohatství svého myšlenkového života zbásnil v tisících ter-cin“ *Ahasvera*, „univerzitní učitel“ A. W. Ambros, „plný nápadů“, „génius receptivity“, jehož cenné dějiny hudby zůstaly bohužel nedokončeny, „temperamentní národní ekonom a básník“ Karl Thomas Richter — a „vedle těchto skvělých synů německo-české vlasti [der deutsch-böhmischen Heimat] řada profesorů povolanych z říše, kteří do poslucháren nejstarší německé univerzity vnesli volnější dech [einen freieren Hauch nationalen Bildung]“ (Klaar 1918a).

Mauthner svou knihou probudil zasutý svět, vyzval k jeho novému zvážení (srov. např. Tewelesovu polemiku týkající se pražské němčiny — Teweles 1918). Za-nedlouho se jí Klaar věnoval znovu, tentokrát v *Neue Freie Presse*. Nešlo přitom ani zdaleka o pouhý přetisk, ačkoli některé partie do nového textu byly přejaty. Klaar byl fascinován tím, jak mu Mauthner znovuotevívá dávné scény, vybízejí k ponoru, jenž jej — stranou „půl století zmatků a temné, bouřlivé přítomnosti“ — vedl do nostal-gické sféry: jako by se večerem znovu rozlilo „laskavé ranní světlo“, narušující na-čas prokletí („ponořit se na krátkou chvíli [versinken für eine kurze Stunde]“, psal). Ve svěže podaných reminiscencích poté korigoval zejména Mauthnerovu ostře odmí-tavou interpretaci někdejšího školního prostředí (Klaar 1918b).

24 Neopomněl nicméně v jednom ze svých komentářů konstatovat, že Mauthner prožil dět-ství v prostředí města ve sféře administrativní a vzdělávací ještě „převážně německého“, ovšem s již zřetelně sílícím českým hnutím, jímž bylo německé obyvatelstvo postupně za-tlačeno „do obranné pozice [in den Verteidigungszustand]“ (Klaar 1918b, s. 1).

25 Na kontext a patrnou intenci vzniku a podoby Mauthnerových „vzpomínek“, mj. na sna-hu vysvětlit jejich prostřednictvím určitou, a sice jazykově-kritickou osobní myšlenkovou dráhu a paralelně s tím i zaujetí postojů konfesijních či národnostních, upozornila Vero-nika Jičínská (2014, s. 44–57).

26 Počínaje r. 1918 je možné deníkem *Vossische Zeitung* listovat online: <http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/list/title/zdb/27112366>.

„ÖSTERREICH IST NICHT MEHR“

31. října 1918 titulní strana ranního vydání *Vossische Zeitung* hlásala: „Zrození německého Rakouska [Der Geburtstag Deutsch-Oesterreichs]“, odkazujíc ke snahám o založení státu, který by propojil německojazyčné oblasti zanikající monarchie. „Rakouska již není. Pojem habsburské duální monarchie byl anulován“, konstatoval téhož dne navečer pisatel článku *Einheit der deutschen Nation!*, nabádaje k práci a německé vzájemnosti (solidaritě) v nově utvářené Evropě (B h d. 1918; srov. též Bachmann 1918). Pražský referent informoval: „Po radostném opojení posledních dní se dnes v Praze rozhostil naprostý klid. Nebýt zčásti rozbitých, zčásti přelepených německých firemních štítů a toho, že heraldická výzdoba úřadů přešla od orla ke lvu, člověk by nevěděl, že už žije v česko-slovenské republice. [...] Nekrvavá pražská revoluce kromě několika okenních tabulek nestála žádný život. Moc je plně v rukou národního výboru, který permanentně zasedá“ (rk 1918; šifru lze číst jako Klaarovu).

6. listopadu bylo na stránkách *Vossische Zeitung* slaveno jubileum Klaarových sedmdesátin: Hugo Salus poskytl redakci báseň *Teingäßchen* [Týnská ulička] 611, evokující čas prvního setkání (název básně odpovídal tehdejší Klaarově adrese), profilem přispěl Rudolf Fürst. Než se pustil do bilance jubilantovy životní dráhy, připomněl „světovou bouři“, jež rozedrala jejich — pisatelovu a Klaarovu — „společnou rakousko-německo-českou domovinu [gemeinsame österreichisch-deutsch-böhmische Heimat]“: „Necitíš se, jako já, i tady, v německé vlasti, trochu bez domova, oloupený, opuštěný, odštížený, visící ve vzduchu?“ Přisoudil však vzápětí Klaarovi schopnost překlenujícího pohledu, sahajícího daleko nazpět i ostře vpřed, pronikajícího „velkými souvislostmi, dějinnými a přírodními nutnostmi“, tušícího tak dráhy „nevyhnutelného politického vývoje“ (Fürst 1918).²⁷

Přece se však Klaar ve věcech budoucích mohl mýlit: tak jako H. Bachmann doufal patrně i on, že se pohraniční, z velké části německojazyčné oblasti Čech nestanou součástí Československa. V prosinci t. r. uveřejnil ve *Vossische Zeitung* článek věnovaný příchodu historika Hugo Hartmanna do Berlína — v roli vyslance projektovaného německého Rakouska. Zdůraznil dědictví „krve“ a revolučních idejí roku 1848 v základech Hartmannova mandátu: „je věrným, souznělým synem Moritze Hartmanna, vášnivého básníka a politika“, „ohnivého a neochvějného hlasatele představy svobodného velkého Německa [Großdeutschland]“, sám nyní prosazuje tutéž ideu, artikuluje tutéž touhu spojit vzpruhou a svatou silou to, co k sobě krví a duchem [durch Blut und Geist], láskou po jednotě a svobodě náleží“ (Klaar 1918c).

Nebylo jistě snadné vyrovnat se s následným zklamáním. Ještě dva roky nato Klaar za étos dráhy H. Bachmanna, právě zemřelého, označil „nadšení pro věc jeho německých krajanů v Čechách“, obranu ohroženého „pokojného, hluboce zakořeněného němectví“ v pomezí Českého lesa, ve „vlasti Adalberta Stiftera“, krajině na hranicích Bavorska — neutuchající v minulých desetiletích, ani ve sklíčenosti nad „národní katastrofou, jíž procházíme“ (Klaar 1920).

²⁷ V *Deutsche Zeitung Bohemia* jubilantovi přál Friedrich Adler. 21. listopadu Klaar listem děkoval A. Hauschner za věrné přátelství, projevené blahopřáním k sedmdesátým narozeninám (Beradt — Bloch-Zavřel 1929, s. 172–173).

Teprve v květnu 1921 se Klaar — poprvé po válce — rozhodl k cestě do Prahy, aby zde pronesl přednášku o „naší“ (tj. německojazyčné) „nejmladší dramatice“: „Nejvíce prostoru“, referoval deník *Deutsche Zeitung Bohemia*, „se dostalo výkladu expresionistického umění“, Klaar mj. pojednal Werfelovo drama *Spiegelmensch* či Kornfeldovu hru *Himmel und Hölle* (Die jüngste Dramatik... 1921, srov. Klaar 1921c).

O několik dní později se ve VZ pokusil svou pražskou zkušenost zaznamenat.²⁸ „Jako ve snu“ se prý „toulal ulicemi staré Prahy, města svých otců, útulného [heimisch] a cizího — pohnut nespočtem vzpomínek, otřesen novodobými dojmy — pamětník staré domovské půdy — vetřelec, který se krok co krok ptá: jsi tu ještě doma?“. Povšiml si absence němčiny ze značení ulic a firemních tabulí, odněmčení prostoru chápal jako krok do řádu diskontinuity, jako by barbari vkročili do míst, jejichž starobylosti, a tedy významu nemohou rozumět. Jedním z takových míst byla budova někdejšího Landestheater — dnes divadla Stavovského —, zrekvírovaná v listopadu 1920 davem Čechů (srov. Ludvová 2012, s. 315–323), pro něž však přece nemá „žádných vzpomínek, žádného posvěcení, žádné dějinné patiny“. „Nechci s mistrem Antonem říkat: už světu nerozumím“ (replika z Hebbelova dramatu *Maria Magdalena*), pokračoval. „Rozumím mu bohužel dobře“. Divil se jen tomu, že se „vedoucí mužové československého státu“ nijak nepostavili tomu, aby „zástavy“ jejich kultury byly vztyčovány po způsobu „takové neprospěšné krádeže [Raub]“ (Klaar 1921a).

Dva dny nato redakce VZ přetiskla text, jímž na Klaarovu pražskou reflexi reagoval Camill Hoffmann, „nyní vedoucí tiskového odboru československého vyslanectví v Berlíně“. Ten považoval Klaarova slova o Česích, pro něž Landestheater nic neznamena, za doklad toho, „jak málo jsou dokonce i ti nejlepší z českých Němců obeznámeni s minulostí českého národa, vedle něhož přece žijí“, pražské Stavovské divadlo označil za „kolébku české opery a českého dramatu [die Wiege der tschechischen Oper und des tschechischen Dramas]“. Připomněl mj. zdejší uvedení Škroupovy komické opery *Dráteník* (prem. 1826), do jejíhož rámce se později — v šedesátých letech — stalo zvykem včleňovat píseň *Kde domov můj*, nynější československou „národní hymnu, dále premiéry „populárních frašek“ Klicperových a „nápaditých lidových her“ Josefa Kajetána Tyla, „českého Raimunda“. Ačkoli nešlo o díla „světoborná“, přece však byla „preludiem“ umění, jež dnes dosahuje úrovně „evropského ducha“, a proto mohou také Češi chápat Stavovské divadlo jako „památník svého kulturního vzestupu“ (Hoffmann 1921). K Hoffmannově námitce připojil Klaar svůj dovětek (byl stále redaktorem VZ, oba texty byly otištěny pod společným nadpisem *Der „alte Kasten“ in Prag und die Tschechen*): konstatoval, že samozřejmě ví o českojazyčných inscenacích v Zemském divadle, byly to však podle něho jen epizody „bez podstatné důležitosti pro český divadelní život, jenž se významně rozvinul teprve na jiné půdě“ (Klaar 1921b).

Počátkem srpna 1921 Klaar pro VZ připravil obšírný portrét Hieronyma Lorma, koncem t. r. se nekrologem rozloučil s Josefem Popperem-Lynkeem, rodákem z „českého městečka Kolína [tschechischen Städtchen Kolin]“ (Klaar 1921d, 1921e). I po celý následující rok přispíval do VZ zejména divadelními referáty, koncem prosince zde recenzoval Winderův román *Die jüdische Orgel*: „novému romanopisci“ přisoudil „ne-

²⁸ Dokladem rezonance jeho reportáže budiž poukaz k ní v textu bilancujícím (ve zkratce) poválečný osud českých Němců (gol. 1921).

obyčejnou schopnost dívat se démonu smyslnosti do horečnatých očí“ (Klaar 1922). Koncem března 1923 Klaar ve VZ referoval o berlínské inscenaci Čapkova dramatu *R. U. R.* (v Pickově překladu), nijak ovšem netematizuje českou provenienci kusu (Klaar 1923a). V dubnu t. r. sepsal předmluvu ke svazku, který sám edičně připravil pro pražskou Sauerovu řadu *Bibliothek Deutscher Schriftsteller aus Böhmen*: šlo o soubor próz Hermanna Bachmanna, dávného přítele. Mj. tu připomněl jeho plzeňskou středoškolskou a novinářskou misi: „V Plzni, kam byl [r. 1881] přeložen a kde situace německé menšiny byla podobná jako v Praze, stál v čele národně věrných a statečných *Pilsener Zeitung*“ (Klaar 1924, s. VII, srov. J. L. 1924). Počátkem října 1923 ve VZ vyšla část Klaarova textu, připraveného pro almanach *Prager Theaterbuch* (Klaar 1923b),²⁹ měsíc nato pozvala redakce VZ k jubilejní řeči o Klaarovi H. Saluse.

V dubnu 1924 se Klaar zúčastnil slavnostního otevření litoměřického divadla, své dojmy poté vylíčil v *Deutsche Zeitung Bohemia* (Klaar 1924c), v polovině srpna 1925 komentoval ve VZ filozofické záhyby knihy *Drei Bilder der Welt*, posmrtné edice textů Fritze Mauthnera (Klaar 1925a). 1. října t. r. byl tamtéž otištěn manifest *Für die Freiheit der Kunst*, podepsali jej kupř. Hermann Bahr, Stefan Zweig, Hugo von Hofmannsthal či Albert Einstein; z umělců pocházejících z českých zemí byl Klaar jediný. V prosinci se znovu vynořil jako pamětník, jednak v *Prager Tagblatt*, kde připomněl Grillparzerův význam v rozvoji německojazyčného pražského společenství v úvodu sedmdesátých let, jednak — v Nettlově *Alt-Prager Almanach* — črtou *Aus alten Tagen der Prager Concordia*, zdůrazňující iniciativnost spolku v pořádání pohostinných přednášek pozoruhodných osobností vědeckého světa (Klaar 1925b, [1925]c).

V červenci 1926 zajel Klaar do Mariánských Lázní, čtenářům VZ si poté postěžoval, kterak tamější „vrchnost“ lpí na všudypřítomnosti a přednosti „českého idiomu [tschechische/n/ Idiom]“, aby bylo zřejmé, že město, tyto „světové lázně“, patří k Československu. Cizince neznalé češtiny přitom výsledná česko- či „dvojjazyčnost [Doppelsprachigkeit]“ jen mate. „Národněpsychologicky je opravdu zajímavé“, uvažoval, jak „jazyky menších národů ve svém rozvoji povrhují oprávněnými cizími slovy“ jazyků příslušejících „větším kulturním oblastem“ (Klaar 1926).

Ještě v dubnu 1927 Klaar ve VZ recenzoval román Herberta Eulenbergy *Um den Rhein* (Klaar 1927); byl to patrně poslední text, který tady i jinde publikoval. Koncem října t. r. byl na valné hromadě Spolku berlínských divadelních kritiků jakožto jeho dosavadní předseda se zřetelem ke svému „mnohaletým zásluhám jednohlasně zvolen předsedou čestným“, v čele nového předsednictva stanul jiný rodilý Pražan — Emil Faktor (*Eine Ehrung... 1917*). 4. listopadu se ve večerním vydání VZ objevila drobná zpráva: „Jak jsme se dozvěděli po uzávěrce listu, postihla *Vossische Zeitung* bolestná ztráta. Její senior a dlouholetý divadelní referent profesor Alfred Klaar dnes v poledne, krátce před dosažením sedmdesátého devátého roku života, podlehl zápalu plic“ (Professor Alfred Klaar † 1927). Den nato šířeji osobnost zemřelého pojednal Monty Jacobs; představil jej jako reprezentanta generace, „z níž, co se německého písemnictví týče, dýchají již jen nemnozí“: „Znal Grillparzera a s Anzengruberem trávil dost často večery při víně. Neboť vzpomínky jej, Pražana, často vedly do starého Rakouska“. Jacobs připomněl pražské školní zázemí, sdílené Klaarem a Mauthnerem, a léta, kdy Klaar zastával „důležitou pozici“ divadelního kritika a „hlavního úvodníkáře“ deníku

²⁹ Celý text (*Aus einer Kritikerwerkstatt*) — Klaar 1924b, česky in Ludvová 2012, s. 673–685.

Bohemia, a byl tak „orákulem všem krajanům, jimž byla německá kultura v české říši [im böhmischen Reiche] ohroženým a o to vřeleji milovaným statkem. O vlivu tohoto novináře, řečníka, docenta literatury na technické vysoké škole dovedou ještě dnes jeho pražští potomci vyprávět podivuhodné věci“ (Jacobs 1927). 8. listopadu byla ve VZ otištěna řeč, již při pohřbu v krematoriu ve Wilmersdorfu držel Ludwig Fulda; k textu byla připojena zpráva o smuteční slavnosti, krom Fuldy hovořili např. Emil Faktor či Alois Brandl, „starý přítel zesnulého“, byl zmíněn také zástupce „českého“ vyslanectví — Camill Hoffmann.

V českojazyčném tisku rozvinutěji vyložil Klaarovu dráhu pouze Arne Novák (v *Lidových novinách*). Označil jej — s poukazem k jeho pražským letům — za „jednoho z duševních vůdců a vychovatelů pražského Německva“, „svobodomyšlného ctitel Uriela Acosty, Josefa II. a Börna“, ale také za „od hlavy až k patě epigona jako celé prostředí, v němž vyrůstal a jež zosobňoval“: „proto se mladá pražská literatura nadobro odcizila jeho hladkému a bezbarvému naturelu“, tvrdil. „V Berlíně, kde počátkem století převzal kritický úřad Schlentherův, požíval profesor Alfred Klaar pro důstojnou nestrannost a pro klid vyzrálého úsudku o hrách, hercích a o básnících vážnosti, aniž kdo byl právě zvědav na kritické mínění starého pána, který nikdy nebyl mlád a v ničem netoužil být průkopníkem“ (Novák 1927). Takový soud mohl — spolu s dominantním mlčením — jen těžko povzbudit k důkladnějšímu studiu.

PRAMENY

Abschied von Klaar. *Montagsblatt aus Böhmen*, 1899, 17. 7., s. 1–2 (nepodepsáno).

Adler, Friedrich: Alfred Klaar. Zum 70.

Geburtstag. *Deutsche Zeitung Bohemia*, 1918, 5. 11., s. 3–4.

Dr. Alfred Klaar. *Tagesbote aus Böhmen und Mähren*, 1899, 22. 7., s. 2 (nepodepsáno).

Aus dem deutschen Prag. *Vossische Zeitung*, 1926, 13. 5., s. 11

B h d.: Einheit der deutschen Nation!. *Vossische Zeitung*, 1918, 31. 10., večerní vydání, s. 1–2.

Bachmann, Herrmann: [Immer wieder sinne ich...]. *Freundesgrüße an Alfred Klaar*. Zum 60. Geburtstag 7. November 1908. J. G. Cotta, Berlin — Stuttgart 1908, s. 24–26.

Bachmann, Herrmann: Heimgefunden. Erinnerungen eines Deutschböhmen. *Vossische Zeitung*, 1918, 3. 11., s. 5–6.

Básnická anketa o vyrovnání v Čechách. *Národní listy*, 1913, 28. 12., s. 2.

Bayer, Josef: Das Fragment: „Die Geheimnisse“ von Goethe. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899, 31. 8., s. 1–2.

Bayer, Josef: Alfred Klaar. *Neues Wiener Tagblatt*, 1908, 7. 11., s. 2–4.

Beradt, Martin — Bloch-Zavřel, Lotte (eds.): *Briefe an Auguste Hauschner*. Berlin, Ernst Rowohlt Verlag 1929.

Deutsche Arbeit in Böhmen. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900, 14. 12., s. 1–2.

Die jüngste Dramatik. Vortrag Prof. Dr. Alfred Klaar. *Deutsche Zeitung Bohemia*, 1921, 27. 5., s. 3. [Ein Abschied]. *Bohemia*, 1899, 22. 7., s. 5–6 (nepodepsáno).

Eine Ehrung für Professor Alfred Klaar. *Vossische Zeitung*, 1927, 1. 11., večerní vydání, s. 3.

Faktor, Emil: Letzte Geschichten und Gedichte von Willomitzer. *Bohemia*, 1901, 6. 12., Beilage, s. 1–2).

Faktor, Emil: Ein Sechzigjähriger (Festgruß an Alfred Klaar). *Bohemia*, 1908, 6. 11., s. 1–2.

Frankl, Ludwig August: *Erinnerungen*, ed. Stefan Hock. J. G. Calve, Praha 1910 (Bibliothek deutscher Schriftsteller aus Böhmen, sv. 29).

- Fulda, Ludwig:** Gedenkrede für Alfred Klaar. *Vossische Zeitung*, 1927, 8. 11., ranní vydání, s. 2.
- Für den Völkerfrieden in Böhmen Stimmen deutscher Schriftsteller über den Ausgleich. *Neue Freie Presse*, 1913, 25. 12., s. 9–10.
- Fürst, Rudolf:** Die böse Schwiegermutter. Ein Beitrag zur Geschichte der Motive. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899a, 3. 11., s. 1.
- Fürst, Rudolf:** Goethe in Frankfurt. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899b, 15. 12., s. 1–2.
- Fürst, Rudolf:** Das letzte Werk von Theodor Fontane. Ein Gedenkblatt zum Geburtstage des Dichters. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899c, 30. 12., s. 1–2.
- Fürst, Rudolf:** Erinnerungen von Willibald Alexis. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900a, 20. 2., s. 1–2.
- Fürst, Rudolf:** III. Die neueste Litteratur (1850–1900). *Deutsche Dichtung*, sv. 28, 1900b, č. 10, s. 271–276, č. 11, s. 283–285
- Fürst, Rudolf:** Meisterspiele in Prag. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900c, 8. 6., s. 1–2.
- Fürst, Rudolf:** Literaturdiensboten und Dienstbotenliteratur. *Vossische Zeitung*, 1901, 15. 5., s. 2–3.
- Fürst, Rudolf:** Der Roman des deutsche Studenten. *Vossische Zeitung*, 1902, 16. 11., s. 2–3.
- Fürst, Rudolf:** Alfred Klaar. *Vossische Zeitung*, 1918, 6. 11., s. 2–3
- Gebhardt, Karl:** Skizzen aus Deutsch-Böhmen. *Berliner Neueste Nachrichten* 20, 1900, 10. 2., s. 1.
- Goethe, Johann Wolfgang von:** Torquatto Tasso. In týž: *Dramata*, přel. Otokar Fischer. Praha, Fr. Borový 1931 (*Spisy*, sv. 14), s. 359–522.
- gol.:** Deutschböhmisches Geistesleben. *Vossische Zeitung*, 1921, 1. 11., ranní vydání, s. 2.
- Greinz, Hugo:** Aus Linz. Ein Literaturbrief. *Die Zeit*, 1899, č. 239, 29. 4., s. 76–78.
- Hoffmann, Camill:** [Professor Alfred Klaar]. *Vossische Zeitung*, 1921, 11. 6., večerní vydání, s. 3.
- Holzner, Eugen:** Das Problem des Uebersetzens. *Vossische Zeitung*, 1903, 5. 2., s. 2–3.
- Holzner, Eugen:** Eine sprachgeschichtliche Plauderei. *Vossische Zeitung*, 1904, 12. 1., s. 2–3.
- Jacobs, Monty:** Alfred Klaar. *Vossische Zeitung*, 1927, 5. 11., ranní vydání, Das Unterhaltungsblatt, č. 260, s. 1.
- Jenny, Rudolf Christoph:** Jung-Tirol. Ein literarischer Kampf aus den Tirolen Bergen. *Die Zeit*, 1899, č. 235, 1. 4., s. 10–11.
- J. L.:** Bachmann als Erzähler. *Vossische Zeitung*, 1925, 15. 2., s. 17.
- Josef Willomitzer †. *Bohemia*, 1900, 4. 10., s. 1–2 (nepodepsáno).
- Klaar, Alfred:** Emanuel Bozděch. *Bohemia*, 1889, 16. 2., Beilage, s. 1–2.
- Klaar, Alfred:** Zum Goethetage (28. August 1899). *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899a, 27. 8., s. 1–3.
- Klaar, Alfred:** Lehrgeld. Geschichte einer Ehe. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899b, 11. 11., s. 1.
- Klaar, Alfred:** Ulrike von Levetzow †. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899c, 14. 11., s. 1.
- Klaar, Alfred:** Joseph Willomitzer: Das unheimliche Gebiß und Anderes [Berlin, Concordia 1899]. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899d, 22. 12., s. 2.
- Klaar, Alfred:** Königliches Schauspielhaus. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900a, 16. 1., s. 1.
- Klaar, Alfred:** Berliner Theater. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900b, 4. 2., Beiblatt, s. 1.
- Klaar, Alfred:** Grillparzer-Siege in Berlin. *Neues Wiener Tagblatt*, 1900c, 22. 2., s. 1–3.
- Klaar, Alfred:** Paul Heyse. Ein Gruss zum siebzigsten Geburtstag. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900d, 14. 3., s. 1–2.
- Klaar, Alfred:** Deutsche Art in Nord und Süd. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900e, 3. 5., s. 1–2.
- Klaar, Alfred:** Der lange Weg. Allerhand Pfingstgedanken. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900f, 3. 6., s. 1–2.
- Klaar, Alfred:** Prag als deutsche Literaturstadt. *Die Zeit*, sv. 23, 1900g, č. 298, 16. 6., s. 168–170, č. 299, 23. 6., s. 185–187.
- Klaar, Alfred:** Erinnerungen (Deutsch-Oesterreichisches aus dem Jahre 1870). *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900h, 15. 7., s. 1–2.
- Klaar, Alfred:** Klaar: II. Die neuere Litteratur (1780–1850). *Deutsche Dichtung* [Berlin, Concordia Deutsche Verlag-Anstalt], sv. 28, 1900i, č. 9, 1. 8., s. 215–221, č. 10, s. 244–252, č. 11, 1. 9., s. 269–271.

- Klaar, Alfred:** Marie Ebner von Eschenbach. Ein Gruss zum 70. Geburtstag. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900j, 13. 9., s. 1–2.
- Klaar, Alfred:** II. Die neuere Litteratur (1780–1850). In: Hermann Bachmann (red.): *Deutsche Arbeit in Böhmen. Kulturbilder*. Concordia Deutsche Verlag-Anstalt, Berlin 1900k, s. 156–187.
- Klaar, Alfred:** Das deutsche Prag. In: Hermann Bachmann (red.): *Deutsche Arbeit in Böhmen. Kulturbilder*. Concordia Deutsche Verlag-Anstalt, Berlin 1900l, s. 447–466.
- Klaar, Alfred:** Josef Willomitzer. *Deutsche Dichtung*, sv. 29, 1900/1901, č. 6, [listopad 1900m], s. 146–149.
- Klaar, Alfred:** Neue Bücher. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900n, 9. 12., s. 1–2.
- Klaar, Alfred:** Das Paradies von Böhmen. *Vossische Zeitung*, 1901b, 8. 5., s. 3.
- Klaar, Alfred:** „Zwei Eisen in Feuer“. Lustspiel in drei Akten, frei nach Calderon von Friedrich Adler (Zum ersten Male im kgl. Schauspielhaus am 11. Mai). *Vossische Zeitung*, 1901c, 13. 5., 2. Beilage, s. 1–2.
- Klaar, Alfred:** Karl Egon Ebert (Zum hundertsten Geburtstage des Dichters). *Vossische Zeitung*, 1901d, 2. 6., Sonntagsbeilage, č. 22, s. 169–171, 9. 6., Sonntagsbeilage, č. 23, s. 180–182.
- Klaar, Alfred:** Adalbert Stifter als Maler. *Vossische Zeitung*, 1902a, 12. 6., s. 2–3.
- Klaar, Alfred:** Grillparzers Leben und Schaffen. In: *Grillparzers sämtliche Werke in sechzehn Bänden*, sv. 1. Berlin — Leipzig, Th. Knauer Nachf. 1903a, s. 11–98.
- Klaar, Alfred:** Goethe und Graf. Sternberg. *Vossische Zeitung*, 1903b, 1. 2., s. 2.
- Klaar, Alfred:** Das geistige Berlin. *Deutsche Arbeit* 3, 1903/1904, č. 7, duben 1904, s. 556–582.
- Klaar, Alfred:** Vergessenes und Verschollenes. Errinerungen aus dem österreichischen Literaturleben. *Österreichische Rundschau*, sv. IV, č. 43, 24. 8. 1905, s. 150–164.
- Klaar, Alfred:** Aus der Erzählerwelt II. *Vossische Zeitung*, 1906a, 30. 5., s. 2–3.
- Klaar, Alfred:** Prager Hochschuljubiläum. *Vossische Zeitung*, 1906b, 9. 11., s. 2–4.
- Klaar, Alfred:** Bücher und Bäume. *Die Gegenwart* 36, sv. 72, 1907, č. 27, 6. 7., s. 6–7, č. 28, 10. 7., s. 21–22.
- Klaar, Alfred:** Ein origineller Denker (Zum 70. Geburtstage Joseph Poppers). *Vossische Zeitung*, 1908a, 20. 2., s. 2–3.
- Klaar, Alfred:** Aus der Erzählerwelt VIII. Zwei Milieueromane. *Vossische Zeitung*, 1908b, 30. 6., s. 2, 4–5.
- Klaar, Alfred:** Ein Erfinder. *Die Gegenwart* 37, 1908c, č. 9.
- Klaar, Alfred:** Erinnerungen an Anzengruber. *Neue Revue* 1, 1907/1908, č. 19, srpen 1908d, s. 1386–1392, č. 20, srpen 1908, s. 1479–1484.
- Klaar, Alfred:** Die deutschböhmisches Literatur in den letzten 60 Jahren. *Deutsche Arbeit* 8, 1908/1909, č. 3, prosinec 1908e, s. 212–229.
- Klaar, Alfred:** Schulerinnerungen. *Neues Wiener Tagblatt*, 1909a, 26. 5, s. 1–4.
- Klaar, Alfred:** Eine Reise zu den Musen in Nordböhmen. *Vossische Zeitung*, 1909b, 26. 9, s. 2–4.
- Klaar, Alfred:** Der Kritiker der Sprache. *Vossische Zeitung*, 1909c, 21. 11., Sonntagsbeilage, s. 369–373.
- Klaar, Alfred:** Aus der Erinnerungen eines Gedenkfreudigen. *Vossische Zeitung*, 1910a, 4. 2., s. 2–4.
- Klaar, Alfred:** Josef Bayer. *Neue Freie Presse*, 1910b, 6. 2., s. 31–32.
- Klaar, Alfred:** Grillparzers Werke. *Vossische Zeitung*, 1910d, 18. 12., Sonntagsbeilage, s. 408.
- Klaar, Alfred:** Aus meiner ersten Bohemia-Zeit. *Bohemia*, 1910e, 25. 12., Weihnachts-Beilage, s. 33–34.
- Klaar, Alfred:** F. Rückert an S. Heller. *Vossische Zeitung*, 1911, 13. 8., Sonntagsbeilage, s. 259–262.
- Klaar, Alfred:** Das Jubiläum des Deutschen Kasinos in Prag. *Neue Freie Presse*, 1912a, 15. 11., s. 31–34.
- Klaar, Alfred:** Neues von Hieronymus Lorm. *Vossische Zeitung*, 1912b, 1. 12., Sonntagsbeilage, s. 377–380.
- Klaar, Alfred:** Der Kampf um das Prager Deutschtum. *Neue Freie Presse*, 1914a, 22. 2., s. 3–4.

- Klaar, Alfred:** Die Stimmung des Volkes. *Vossische Zeitung*, 1914b, 9. 8., Sonntagsbeilage, s. 249–250.
- Klaar, Alfred:** Erregende Novellen. *Vossische Zeitung*, 1916a, 18. 6., s. 195–196.
- Klaar, Alfred:** Kampf um die Ehre. *Vossische Zeitung*, 1916b, 13. 8., Sonntagsbeilage.
- Klaar, Alfred:** Das „böhmische Volk“. *Vossische Zeitung*, 1916c, 15. 10., Sonntagsbeilage, s. 265–267.
- Klaar, Alfred:** Friedrich Adler. Zu seinem 60. Geburtstag. *Vossische Zeitung*, 1917a, 13. 2., s. 2–3.
- Klaar, Alfred:** Aus der geistigen Geschichte des Prager Judentums. In: *Das jüdische Prag. Eine Sammelschrift*. Prag, Selbstwehr 1917b, s. 51–52.
- Klaar, Alfred:** Fritz Mauthner Erinnerungen. *Vossische Zeitung*, 1918a, 15. 8., s. 1–2.
- Klaar, Alfred:** Fritz Mauthners Jugenderinnerungen. *Neue Freue Presse*, 1918b, 24. 8., s. 1–4.
- Klaar, Alfred:** Die Sendung der Hartmann. *Vossische Zeitung*, 1918c, 8. 12., s. 2–3.
- Klaar, Alfred:** Hermann Bachmann †. *Vossische Zeitung*, 1920, 16. 11., večerní vydání, s. 1–2.
- Klaar, Alfred:** Der „alte Kasten“ in Prag. *Vossische Zeitung*, 1921a, 9. 6., ranní vydání, s. 2–3.
- Klaar, Alfred [A. K.]:** [Hierzu schreibt uns]. *Vossische Zeitung*, 1921b, 11. 6., večerní vydání, s. 3.
- Klaar, Alfred:** Die neue Dramatik. In týž: *Probleme der modernen Dramatik*. München, Rösl & Cie. 1921c, s. 5–58.
- Klaar, Alfred:** Hieronymus Lorm. Blätter zu einem Hundertjahrgedenken. *Vossische Zeitung*, 1921d, 6. 8., ranní vydání, s. 2–3.
- Klaar, Alfred:** Josef Popper-Lynkeus †. Der Erfinder und Sozialphilosoph. *Vossische Zeitung*, 1921e, 23. 12., ranní vydání, s. 2.
- Klaar, Alfred:** Ein Roman der Ekstasen. *Vossische Zeitung*, 1922, 30. 12., večerní vydání, s. 2.
- Klaar, Alfred:** „W. U. R.“. Czapeks Utopie, übersetzt von Otto Pick. *Vossische Zeitung*, 1923a, 31. 3., večerní vydání, s. 2.
- Klaar, Alfred:** Die Ziegler und die Wolter. *Vossische Zeitung*, 1923b, 2. 10., ranní vydání, s. 2–3.
- Klaar, Alfred:** Einleitung. In: Hermann Bachmann: *Gesammelte Erzählungen*, ed. A. Klaar. Verlag der Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, Prag 1924 (Bibliothek Deutscher Schriftsteller aus Böhmen, red. August Sauer, sv. 38), s. V–XVIII.
- Klaar, Alfred:** Aus einer Kritikerwerkstatt. In: Carl Schluderpacher (red.): *Prager Theaterbuch. Gesammelte Aufsätze über deutsche Bühnenkunst*. Verlag Gustav Fanta Nachf., Prag 1924b, s. 23–38.
- Klaar, Alfred:** Eröffnung des neuen Teplitzer Stadttheaters. Teplitzer Festtage. *Deutsche Zeitung Bohemia*, 1924c, 23. 4., s. 5.
- Klaar, Alfred:** Die drei Bilder der Welt. Aus Fritz Mauthners Nachlaß. *Vossische Zeitung*, 1925a, 16. 8., s. 21–22.
- Klaar, Alfred:** Zwei Grillparzer-Abende. Ein Stückchen Prager Erinnerung. *Prager Tagblatt*, 1925b, 6. 12. příloha Dichtung und Erlebnis, s. 1.
- Klaar, Alfred:** Aus alten Tagen der Prager „Concordia“. In: Paul Netti (ed.): *Alt-Prager Almanach*. Die Bücherstube, Prag [prosinec 1925]c, s. 5–17 (almanach je datován 1926).
- Klaar, Alfred:** Marienbader Skizzen. *Vossische Zeitung*, 1926, 17. 7., ranní vydání, s. 9.
- Klaar, Alfred:** „Um den Rhein“. Ein neuer Roman von Herbert Eulenberg. *Vossische Zeitung*, 1927, 24. 4., s. 29.
- Leppin, Paul:** Prager Literatur vor drei Jahrzehnten. *Prager Presse*, 1924, 21. 9., Dichtung und Welt, s. II–III.
- Lorm, Hieronymus:** Oesterreichische Oktobertage. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899a, 29. 10., s. 1–2.
- Lorm, Hieronymus:** Der pathologische Goethe. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899b, 22. 11., s. 1–2.
- Lorm, Hieronymus:** Die Unberühmten. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899c, 10. 12., s. 1–2.
- Lorm, Hieronymus:** Orientalische Träume. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900a, 11. 2., s. 1–2.

- Lorm, Hieronymus:** Ein neuer Klassiker (Lichtenbergs Nachlass). *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900b, 31. 3., s. 1–2.
- Lorm, Hieronymus:** Das Liebesleben im Geiste. Glossen zu einem modernen Buche. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900c, 27. 4., s. 1–2.
- Lorm, Hieronymus:** Die gemalte Philosophie. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900d, 31. 5., s. 1–2.
- Lorm, Hieronymus:** Dämmerungen. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900e, 8. 7., s. 1–2.
- Ludwig, Emil:** Der deutsche Block in Oesterreich. *Vossische Zeitung*, 1917a, 25. 6, s. 1–2.
- Ludwig, Emil:** Die Tschechen und die Friede. *Vossische Zeitung*, 1917b, 28. 12., s. 1–2.
- Mauthner, Fritz:** *Erinnerungen I. Prager Jugendjahre*. Georg Müller, München 1918.
- Naumann, Friedrich:** Wer macht Mitteleuropa?. *Vossische Zeitung*, 1917, 25. 6., s. 1–2, 3.
- Naumann, Friedrich:** Mitteleuropa und der Friede. *Vossische Zeitung*, 1918a, 6. 1., s. 1–2.
- Naumann, Friedrich:** Mitteleuropa und die Nationalitäten. *Vossische Zeitung*, 1918b, 29. 1., s. 1–2.
- Novák, Arne:** [Alfred Klaar]. *Lidové noviny*, 1927, 6. 11., s. 9.
- Pazaurek, Gustav E.:** Klaars Abschied von Prag. In: *Freundesgrüsse an Alfred Klaar. Zum 60. Geburtstag 7. November 1908*. Stuttgart — Berlin, J. G. Cotta 1908, s. 15.
- Professor Alfred Klaar. *Tagesbote aus Mähren und Schlesien*, 1899, 23. 1., s. 3.
- Professor Alfred Klaar †. *Vossische Zeitung*, 1927, 4. 11., večerní vydání, s. 2.
- R. R.:** Schillerfeier der „Concordia“. *Bohemia*, 1905, 16. 5., s. 17.
- rk:** Die neue Aera in Böhmen. *Vossische Zeitung*, 1918, 31. 10., večerní vydání, s. 4.
- Rosegger, Peter:** Die Entdeckung der Provinz. *Die Zeit*, 1899, 25. 3., s. 184.
- Salus, Hugo:** Prag und die Jahre meines Werdens. *Bohemia*, 1912, 7. 4., s. 36–37.
- Salus, Hugo:** Mein fünfzigster Geburtstag. *Deutsche Zeitung Bohemia*, 1916, 2. 8., s. 4–5.
- Salus, Hugo:** Teingäßchen 611. Alfred Klaar zum 70. Geburtstag (7. November 1918). *Vossische Zeitung*, 1918, 6. 11., s. 2.
- Salus, Hugo:** Alfred Klaar. Ein Freundesgruss zum 75. Geburtstag. *Vossische Zeitung*, 1923, 7. 11., ranní vydání, s. 2.
- Sauer, August:** Ueber die österreichischen Zeitschriften des 19. Jahrhunderts. *Vossische Zeitung*, 1906, 31. 5., s. 2–4.
- Stein, Friedrich:** Aus Karlsbad. *Vossische Zeitung*, 1901a, 14. 8., s. 2–4.
- Stein, Friedrich:** Aus Marienbad. *Vossische Zeitung*, 1901b, 28. 8., s. 2–4.
- Stein, Friedrich:** Aus Franzensbad. *Vossische Zeitung*, 1901c, 13. 9., s. 2–3.
- Strunz, Franz:** Giordano Bruno. Zur Wiederkehr seines 300jährigen Todestages am 17. Februar. *Berliner Neueste Nachrichten* 20, 1900, 18. 2., s. 1–2.
- Teweles, Heinrich [podepsáno H. T.]:** Prager Deutsch. *Bohemia*, 1918, 8. 9., s. 3–4.
- Tobolka, Zdeněk Václav (red.):** *Das böhmische Volk. Wohngebiete. Körperliche Tüchtigkeit. Geistige und materiale Kultur*. Pražská akciová tiskárna, Praha 1916.
- Vrchlický, Jaroslav:** *Goethův Faust. Tragedie*. Praha, F. Šimáček 1890.
- Willomitzer, Josef:** Das unheimliche Gebiss. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899a, 24. 8., s. 1–2.
- Willomitzer, Josef:** Am Strande. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899b, 29. 8., s. 1.
- Willomitzer, Josef:** Wer mit Pech umgeht... *Berliner Neueste Nachrichten*, 1899c, 21. 9., s. 1.
- Willomitzer, Josef:** Zwischen dem ersten und dritten Stock. Eine Geschichte aus dem Leben. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900a, 5. 7., s. 1–2.
- Willomitzer, Josef:** „Nieder mit dem Weibe!“. *Berliner Neueste Nachrichten*, 1900b, 27. 9., s. 1–2.

LITERATURA

- Antoine, Rainer:** *Alfred Klaar. Theaterkritiker der Vossischen Zeitung*. Colloquium Verlag Otto H. Hess, Berlin 1963.
- Assmann, Aleida:** *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik* [2006]. H. G. Beck, München 2014.
- Eikenberg, Gabriel:** *Der Mythos deutscher Kultur im Spiegel jüdischer Presse in Deutschland und Österreich von 1918 bis 1938*. Hildesheim — Zürich — New York, Georg Olms Verlag 2010.
- Halbwachs, Maurice:** *Kolektivní paměť*, ed. Gérard Namer. Praha, Sociologické nakladatelství 2006, přel. Yasar Abu Ghosh, Marie Černá, Kateřina Gajdošová a Barbora Spalová.
- Heuer, Renate [nepodepsáno]:** Klaar Alfred. In *táž* (red.): *Lexikon deutsch-jüdischer Autoren*, sv. 14. K. G. Saur, München 2006, s. 74–81.
- Heydemann, Klaus:** *Poet in Prag. Zu den literarischen Anfängen des Hugo Salus*. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* 13, 2008a, s. 57–67.
- Heydemann, Klaus:** *Aus „böhmischer“ Sicht. Zum Engagement des Alfred Klaar für Franz Grillparzer* [přednáška pro Österreichische Gesellschaft für Literatur, Wien 19. 11. 2008b, kopie z archivu Kabinetu pro studium českého divadla, Divadelní ústav Praha].
- Jičínská, Veronika:** *Böhmische Themen bei Fritz Mauthner und Auguste Hauschner. Ústí nad Labem*, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně 2014.
- Ludvová, Jitka:** *Až k hořkému konci. Pražské německé divadlo 1845–1945*. Praha, Academia — Institut umění a Divadelní ústav 2012.
- Osborn, Max:** *Die Vossische Zeitung seit 1904. In táž* (red.): *50 Jahre Ullstein*. Berlin, Ullstein 1927, s. 223–278.
- Topor, Michal:** *Alfred Klaar aneb průhledy do raných pater stavby a budovy „pražského Karpeleseá“*. In: Václav Petrbock — Taťána Petrasová — Pavla Machalíková (eds.): *Neviditelná lojalita? Rakušané, Němci, Češi v české kultuře 19. století*. Academia, Praha 2015, s. 321–330.